

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію **Греб Марії Михайлівни**
з теми: **«Теоретико-методичні засади навчання лексикології та
фразеології майбутніх учителів початкових класів»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Динамічний розвиток сучасного суспільства, інтеграційні процеси, що формують нові знання та інформатизація гуманітарної освіти підкреслюють факт недостатньої суспільної уваги до ідентифікувальної ролі української мови, випадків порушення її норм у різних сферах спілкування та комунікативних ситуаціях. У цьому контексті, як правомірно зазначає дисертантка, актуалізується потреба розвитку й виховання громадянина України засобами української мови. Успішна ж реалізація означеної проблеми залежить від учителя початкових класів, який володіє фаховими компетентностями, зокрема лексичною й фразеологічною.

Одним із провідних положень наукового дослідження Греб Марії Михайлівни є теоретико-практичне обґрунтування й пошук оптимальних шляхів навчання майбутніх учителів початкових класів лексикології і фразеології української мови у вищій школі. Важливість рецензованої дисертації підтверджується також зв'язком її з такими актуальними напрямками наукових досліджень:

- збагачення словникового запасу учнів та студентів;
- практичне засвоєння питань лексикології і фразеології у шкільному та вищівському курсах української мови;
- упорядкування української лексико-фразеологічної термінології.

На наш погляд, Марія Михайлівна Греб, здійснивши ретельний аналіз великої філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної та лінгводидактичної джерельної бази у площині теорії та практики навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів, коректно і переконливо довела своєчасність свого дослідження, зумовлену вагомим соціально-педагогічним значенням проблеми та наявністю істотних суперечностей між мовною освітою в початковому курсі української мови та методичною підготовкою фахівців молодших школярів. Цілком погоджуємося із думкою дисертантки про недостатню розробленість проблеми та потребу в осучасненні методики формування фахової компетентності вчителів молодших класів, зокрема лексичної і фразеологічної. Отже, очевидно є актуальність окреслення теоретико-методичних, психолого-педагогічних засад навчання лексикології і фразеології української мови та потреба в розробленні методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Структура роботи. Аналіз дисертації дозволяє стверджувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, вміщені в ній, достатньо обґрунтовані: доказом цього є посилання на 488 джерел, з-поміж яких - фундаментальні праці видатних вітчизняних і зарубіжних науковців, лексикографічна література, статті у періодичних виданнях, державні документи в галузі освіти, а також 19 публікацій самої дисертантки. Покликання в основному тексті загалом здійснено з дотриманням нормативних вимог.

На підставі ґрунтовного вивчення багатовекторної проблеми визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано його концепцію та провідну ідею. Загальна і часткові гіпотези, висунуті на початку роботи, підтверджені з урахуванням ідей філософії освіти та гуманістичної педагогіки, кращих здобутків сучасної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики в процесі навчання лексикології і фразеології української мови у функційно-системному й мовленнєво-прагматичному аспектах із використанням оптимальних інформаційно-комунікаційних технологій в освітній діяльності студентів вишу.

Структура дисертації відображає послідовність наукових кроків М.М.Греб у вирішенні поставлених нею завдань на різних етапах дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. Науковий і творчий задум автора та етапи реалізації його повною мірою представлені у вступі. Окреслимо особливості роботи, які, на наш погляд, заслуговують схвалення.

У *першому розділі* – «Теоретичні основи навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів» - дисертантка, здійснивши ретроспективний та порівняльно-змістовий аналіз теорії і практики навчання з'ясувала, що лексикологія як розділ мовознавства протягом тривалого часу не була об'єктом самостійного дослідження в українській науці (с.18), відзначила якісне оновлення навчальних програм з української мови у зв'язку з введенням розділів «Лексикологія» та «Фразеологія» для системного вивчення в початковій школі (с. 29-30), підкреслила традиційне визнання науковцями пріоритетної ролі лексичної роботи у зв'язку формуванням і розвитком зв'язного мовлення молодших школярів, а відтак- «і нових вимог до формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів» (с. 36).

Важливою у розділі також є теза про вплив національного історичного досвіду розвитку методики навчання лексикології і фразеології на форми її організації і здійснення в сучасних умовах та на формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів у сучасному освітньому вимірі.

Контент-аналіз базових понять дослідження «лексикологія», «слово», «лексема», «фразеологія», «фразеологізм», «лексико-семантична система мови», «лексико-фразеологічний потенціал», «технологія навчання мови», «лексична(фразеологічна) компетентність майбутніх учителів початкових класів» - у площині філософії, психології, дидактики (підрозділ 1.2), безперечно, дав змогу дисертантці прозоро окреслити їх сутнісні характеристики під кутом зору теорії і методики навчання української мови майбутніх учителів початкових класів.

Цілком умотивовано дослідниця акцентувала увагу на усталених принципах навчання лексики й фразеології та виокремила з-поміж них такі, що спрямовані на формування лексичної компетентності студентів. Водночас прикметним видається введення дисертанткою специфічних принципів навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів, що, на наш погляд, забезпечило універсальність авторської науково-методичної системи, представленій у третьому розділі дисертації, і логічну будову моделі методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів (йдеться про принципи формування стійкої мотивації до оволодіння лексичним і фразеологічним багатством української мови; запровадження лексичного аналізу мови художніх текстів та ін.

Вважаємо, що вагомим внеском М.М. Греб у розвиток сучасних лінгводидактичних досліджень проблеми професійної компетентності є теоретичне обґрунтування комплексу підходів до фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи - особистісно зорієнтованого, системного, словоцентричного, комунікативно-діяльнісного, контекстного, компетентнісного, проблемного й соціокультурного - у навчанні лексикології і фразеології (підрозділ 1.4).

Зміст *другого розділу* роботи – «Психолого-педагогічні основи навчання лексикології і фразеології в умовах вищого навчального закладу» - цікавий тим, що дослідниця, глибоко занурившись у загальнопсихологічну, соціально-психологічну, психолого-педагогічну та лінгводидактичну джерельну базу, проаналізувала типологічні характеристики студента як суб'єкта освітнього процесу, спроектувала такі поняття, як: «увага», «пам'ять», «мислення», «інтелект», «уява» та ін. – у площину свого дослідження. Це дозволило прозоро окреслити психологічні чинники роботи студентів як суб'єктів навчання. Наприклад, акцентуючи роль стійкої та мимовільної уваги студентів, дисертантка на с.99 (п. 2.1) зазначає «...у процесі навчання лексикології і фразеології, окрім формування лексичної і фразеологічної компетентностей, закладаємо психологічне підґрунтя для формування лінгводидактичної компетентності майбутніх учителів початкових класів, які мають усвідомити, що в подальшій педагогічній діяльності на уроках збагачення словника учнів уся система роботи вчителя має здійснюватися цілеспрямовано із застосуванням комплексу прийомів, спрямованих на розвиток уваги...».

Показово, що дослідниця репрезентувала в роботі особливості рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності та наголосила на специфіці формування лексичних і фразеологічних знань у майбутніх учителів безпосередньо у процесі аудіювання, говоріння, читання й письма (п. 2.4).

Імпонує структура *третього розділу* дисертації – «Науково-методична система підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови». Логіка теоретико-експериментального дослідження, перш за все, передбачала: 1) експертизу навчально-методичного забезпечення навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів в умовах автономізації сучасних вишів; 2) аналіз програм мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін («Сучасна українська літературна з практикумом», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Методика навчання української мови в початковій школі» та ін.) на предмет формування лексичної та фразеологічної компетентності майбутніх фахівців початкової школи; 3) контент-аналіз змісту навчально-методичного забезпечення названих дисциплін (зокрема сучасних підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для опанування мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін у вишах) (п. п. 3.2, 3.3).

Цілком погоджуємося з висновком дисертантки про те, що, попри «велику кількість пропонованих навчальних видань, і донині не втрачає актуальності проблема розроблення підручників і посібників для майбутніх учителів початкових класів, які сприяли б збагаченню словникового запасу професійною лексикою студентів загалом та формуванню лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів» (п.3.3).

Заслуговує схвалення розроблена дисертанткою концепція формування лексичної і фразеологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів спрямована на пошук шляхів інтеграції аспектів освітнього процесу: соціокультурного, психологічного, педагогічного, що, своєю чергою, сприятиме реалізації диференційованого змісту навчання лексикології і фразеології у процесі фахової підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта».

Актуальними для сучасної вищої школи видаються такі положення концепції, сформульовані дослідницею в підрозділах 3.2 – 3.4: «формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової школи проектуємо через національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови, що сприяє кращому оволодінню українським словниковим багатством, сприяє усвідомленню слова як найважливішої одиниці мови, актуалізує, мотивує і спонукає суб'єктів педагогічної взаємодії до різних видів мовленнєвої діяльності.

На особливу увагу заслуговує виділення дисертанткою національно-культурного компоненту в змісті навчання лексикології і фразеології української мови. Такий науковий підхід особливо актуалізується в період, коли мова підкреслює свій статус індифікатора нації.

Не викликає жодних сумнівів наукова новизна матеріалів *четвертого розділу* роботи – «Технології навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів», в якому дисертантка, спираючись на авторитетну джерельну базу констатує необхідність модернізації традиційних і розроблення та впровадження інноваційних форм навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів.

Привертає увагу запропонована в роботі багатоваріантна система проведення лекційних занять, яка містить різні види викладення теоретичного матеріалу, як-от проблемна лекція, лекція-консультація, лекція-візуалізація, лекція-брейнстормінг, лекція паралельного мікровикладання, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-конференція, лекція теоретичного конструювання та ін. (п.4.2-4.3).

Наукової значущості додає роботі докладний коментар пріоритетних методів навчання лексики й фразеології майбутніх учителів та введення в практичну діяльність новітніх методів, зокрема дидактична гра, кейс-метод, метод проєктів та ін.. Усі вони, на думку дослідниці, сприяють «ефективній реалізації методики навчання лексикології і фразеології, а також активізації механізмів професійного й особистісного саморозвитку та самореалізації майбутніх учителів початкових класів» (с.310).

Безперечно, наведені у підрозділі 4.4 авторські матеріали діагностики залишкових і контролю набутих знань студентів у процесі впровадження розробленої методики формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутнього вчителя початкових класів, свідчать про високий лінгводидактичний потенціал застосованих автором інтегрованих, тренінгових технологій. Дисертантка приділяє належну увагу й іншим технологіям, наприклад, інформаційно-комунікаційним. Зокрема, йдеться про популярну в освітньому просторі багатьох вітчизняних та зарубіжних університетів Smart-дошку, яка успішно використовується в системі лінгводидактичної освіти майбутніх учителів.

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує авторська методика оцінювання рівнів сформованості лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів, у якій дисертантка акумулювала наукові вимоги до рівня як мірила знань та спроектувала їх у площину свого дослідження. У п. 4.5 М. М. Греб визначила п'ять критеріїв: ціннісно-мотиваційний; когнітивно-професійний; особистісно-професійний; операційно-діяльнісний; дослідницько-креативний та конкретизувала їх означені через систему відповідних показників.

На наш погляд, центральне місце у п'ятому розділі дисертації – «Аналіз результатів експериментальної перевірки методики навчання лексикології і фразеології майбутніх учителів початкових класів» – посідає струнка, дієва графічна модель методики формування лексичної, фразеологічної

компетентностей майбутніх учителів початкових класів (рис. 5.1), яка демонструє універсальність особистості дисертантки як науковця-проектувальника, викладача-практика й організатора освітнього процесу.

Перевірка й аналіз результатів упровадження експериментально-дослідного навчання за розробленою методикою в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи, про які йдеться в розділі, підтверджують, що вірогідність результатів дослідження забезпечено науковою обґрунтованістю методологічних позицій; залученням необхідної для об'єктивних висновків кількості респондентів; системним поєднанням теоретичних узагальнень зі статистичним опрацюванням емпіричних даних. Результати експериментального навчання є, беззаперечно, достовірними і засвідчують ефективність запропонованої дисертанткою оригінальної методики.

Відзначимо, що експериментально-дослідне навчання впроваджувалося дисертанткою у восьми вишах України. А це дає нам підстави для висновків про чистоту й прозорість експерименту. Своєю чергою, отримані результати експериментального навчання та загальні висновки дослідження є достовірними і засвідчують ефективність запропонованої дисертанткою оригінальної методики.

Рівень технічного оформлення дисертації та автореферату вважаємо високим. Засвідчуємо також відповідність автореферату змісту дисертації.

Практичне значення отриманих результатів.

Результати дослідження М. М. Греб є важливим внеском у розвиток теорії і методики навчання української мови, що полягає у розробленні, обґрунтуванні й упровадженні навчально-методичного комплексу матеріалів з мовознавчих та лінгводидактичних дисциплін, у якому репрезентовано методику формування лексичної та фразеологічної компетентностей у системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови. Рецензована дисертаційна робота містить аналіз теоретичного доробку науковців у площині мовної освіти й практичні розробки, рекомендації, що розширюють діапазон лексичної та фразеологічної роботи студентів на заняттях із мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін. Значний практичний інтерес становлять додатки до дисертації.

Схвально, що матеріали дослідження пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових і науково-практичних конференціях та конгресах. Публікації дисертантки (60 найменувань, з-поміж яких монографії, навчальні та навчально-методичні посібники, статті у вітчизняних та зарубіжних виданнях) відображають повноту викладу здобутих результатів та їх беззаперечну наукову новизну.

Визнаючи вагомість результатів дослідження для науки і практики, вважаємо, що матеріали роботи можуть бути використані дослідниками-лінгводидактами, викладачами вишів, які здійснюють лінгвометодичну

підготовку вчителів початкових класів, а також студентами-практикантами і вчителями-словесниками.

Дискусійні положення й зауваження.

Високо оцінюючи науково-методичний внесок дисертантки, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження до змісту роботи й рекомендації, які можуть слугувати орієнтирами в подальшій науковій діяльності:

1. У 2 розділі дисертації, справедливо наголошуючи на сприйнятті методичної інтерпретації структури навчально-пізнавальної діяльності, дослідниця з-поміж інших її складників виділяє контроль/самоконтроль (с.113). Водночас у контексті аналізу психологічних чинників формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкової школи теза про категорії контролю й самоконтролю має декларативний характер і потребує уточнення.

2. У підрозділі 1.3 дисертантка аналізує загальнодидактичні і специфічні принципи навчання. Проте нам видається, що для повноти аналізу механізмів формування лексичної і фразеологічної компетентностей майбутніх учителів початкових класів доцільно було б долучити характеристику лексико-синтаксичного принципу навчання.

3. У підрозділі 2.3. дослідниця конкретизує роль аудіювання як виду мовленнєвої діяльності. Робота виграла б, якби до аналізу джерельної бази дисертантка долучила б посібник для вчителів початкових класів «Аудіювання українською мовою» за ред. І.Гудзик, в якому репрезентовано систему аудіювання на лексичному рівні.

4. Видається логічним у процесі аналізу методу вправ (п.4.2) подати відомості про лексико-орфографічні вправи та їх роль у формуванні лексичної компетентності студентів.

5. У тексті дисертації трапляються поодинокі технічні помилки комп'ютерного набору (с.4, 273, 311, 318).

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану, жодним чином не применшують значення її і не знижують загальної високої оцінки, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу автора.

Зміст роботи, логіка викладення тексту, наукові і прикладні результати свідчать про глибокі теоретичні знання дисертантки, володіння методами наукових досліджень, уміння розв'язувати складні наукові й прикладні проблеми.

Викладене вище дає всі підстави вважати, що дисертація «Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів» є оригінальним, цілісним та науково виваженим дослідженням, яке відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор – Греб Марія Михайлівна -

заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент -
доктор педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
філології факультету дошкільної та початкової освіти
Херсонського державного
університету

I.A. Нагрибельна

*Підпис Нагрибельної І.А.
Людмилі Бердасю:
в.о. нап. відділу
кадрів Н.А. Кудач*